

Zapiski

Trenutni položaj srbske književnosti.

S temle sestavkom imam v prvi vrsti namen v nekaj potezah prikazati lanskoletno knjižno produkcijo pri Srbih.

Če bi človek primerjal lansko pesniško žetev z onimi pred dednimi leti in še prej, se mu sama po sebi vsiljuje ugotovitev, da je zanimanje za pesem, pa bodisi liriko ali pa epiko, strašansko padlo. Pesniških poplav, ki so bile domala ves čas po svetovni vojni pa nekako do leta tridesetega tako v navadi in v duhu časa, ni več. Doba zadnjih nekaj let z nedavno preživeto gospodarsko krizo, še bolj pa najbližji čas, ki je iz meseca v mesec vse bolj napet in resen, je tudi na književno ustvarjajoče ljudi vplival, lahko bi rekel, v pozitivni smeri, usmeril jih je pretežno drugam, povzročil je realnejše gledanje na vsa dogajanja in tudi pisateljstvo v nekem smislu preusmeril, tako da je proza prišla do najvišje veljave. Že samo število pesniških zbirk, ki so lani izšle v Beogradu pa tudi v drugih pokrajinskih središčih, je malenkostno, tako malenkostno, da pomeni naj-

siromašnejšo postavko v srbskem književnem ustvarjanju sploh.

V nadaljevanju bom omenil samo nekaj imen, ki so bila preteklo leto v ospredju. Božidar Kovačević, ki ima za seboj že precejšno vrsto pesniških zbirk od leta dvaindvajsetega sem, je izdal knjigo »Pesme«, ki pomeni v nekem smislu petrifikacijo starejših, deloma tudi že zastarelih pesniških meril. Kovačević je znal včasih biti namreč tudi povojni modernist. Toda v celoti nikoli. Ostajal je na pol poti in prav ta najnovejša njegova zbirka je dokaz, da je zlasti, kar zadeva obliko, obrnil modernizmu hrbet. Sonet je tista forma, ki jo najpogosteje srečujemo v tej zbirki. Tudi intelektualizma je preveč pri njem, dasi je res, da je prav v tej knjigi natisnil tudi nekaj resnično dobre lirike. Ta knjiga, ki je nekaka antologija njegovega pesništva, je najzgovornejši dokaz, da se človekov okus s časom menja. Tako je tudi Kovačević nekatere svoje zbirke, ki so bile modernistično nastrojene, v tem cvetoberu skoraj docela prezrl. — Predletni gromovnik in boemsko-romantični popotnik Rade Drainac je

natisnil drobno zbirko »Čovek peva«, v kateri je ostal zvest samemu sebi in svoji dosedanji smeri. — Pesniške knjige so med drugimi lani izdali še Veselin Brezanic (Ljubav života), Dušan Andjelković (Večno žito), Sait Orahovac (Lirska sapštenja) in Ljubiša Jocić (Pesme).

Kot kuriozum časa je treba omeniti epopejo lani umrlega Radomira Krivokapića-Orlinskega »Slobodijada srpstva«, ki v sedem in tridesetih spevih in 24.000 verzih opeva zgodovino Srbov od začetka do danes in je izšla v Nikšiću v Črni gori. — Nazadnje naj omenim še izbor Kranjčevićevih pesmi in pa »Pesme domovini« (obe knjigi sta izšli v izdaji Državne tiskarne), kjer je Trifun Djukić zbral najlepše slovenske, hrvaške in srbske patriotske pesmi. Toda to so samo ponatisi.

V nekem oziru je drugače s prozo. Številnejša je, bogatejša, deloma tudi kvalitetnejša. Zanj je ne samo danes, ampak že nekaj let sem zdaleč večje zanimanje kakor za pesem. Sicer je pa to splošni pojav v vseh evropskih književnostih. Današnje vodilno geslo v lepi književnosti je zopet enostavnost, preprostost. Različnih oblikovnih perverznosti, da jih tako imenujem, ki so bile v cvetju tudi pri Srbih, zlasti še v liriki, danes ni več. Prišel je nov čas in z njim človek, ki ne stremi samo in izključno za obliko, ampak ki išče tudi zrna, globine. To, prav to je vzrok tako nenadnemu in vsestranskemu razmahu proze na splošno.

Tudi v srbski prozi so posamezni pisatelji, ki so komaj dobro prebrodili štirideseto leto in ki so bili do pred nekaj leti sorazmerno plodni oblikovalci, docela umolknili, n. pr. Milan Kašanin, pa Dragiša Vasić, Rastko Petrović, Veljko Petrović, Miloš Crnjanski in še nekateri. Od najstarejših se sporadično oglašata še Andjelko Krstić in Grigorije Božović, ki sta oba glasnika srbskega klasičnega Juga. Zadnjih nekaj let pa se je oglasilo tudi dosti novih, med katerimi so nekateri vzbudili večje zanimanje. Pisec, ki je že ne-

kaj let v ospredju, če že ne v referatih kritikov, pa vsaj pri čitajočem občinstvu, je Stevan Jakovljević, sicer profesor za botaniko na beograjski univerzi. Njegova doslej edina knjiga »Srpska trilogija«, ki je prav za prav obsežna kronika iz svetovne vojne na 1000 straneh, napisana tako realno in obenem tako resnicoljubno in iskreno, je dosegla uspeh, kakršnega ni do danes doživela še nobena srbska leposlovna knjiga. Danes je na trgu že peta izdaja (in knjiga zaradi svoje obsežnosti ni poceni!), šesta, ki bo imela 75 ilustracij, pa v kratkem izide. Toda Jakovljević ima prednost pred marsikaterim dobrim srbskim pisateljem v tem, ker je srbskemu človeku nazorno podal tisto, kar mu je najbolj v krvi, kar je živ del njega samega, kar je prav za prav že v narodni tradiciji srbski, podal mu je narurni, realni potek svetovne morije, kakor jo je videl in doživel srbski rezervist-topničar, Jakovljević sam.

Med ostalimi pisatelji, ki so se uveljavili zadnja leta, bi bilo treba omeniti pokojnega Dušana Radića, po poklicu zdravnika, ki je napisal dolgo vrsto novel in kratke proze sploh, pa tudi obsežnejši roman »Selo«. Vsa njegova dela so zajeta iz kmečkega življenja. Drugi, ki zasluži, da ga omenim, je mladi Branko Čopić iz Bosenske Krajine (še študira na beograjski univerzi), ki je po občutenosti jezika in zadetem podajanju preprostega človeka v marsičem podoben Radiću; dalje je treba omeniti zlasti pisatelje, ki so prišli na površje po zbirki »Naša knjiga«, ki danes pomeni poleg izdaj »Srbske književne zadruge« vsekakor največ za srbsko originalno književno ustvarjanje: Petra Petrovića, Emila Petrovića, Zvonimira Šubića, Žaka Konfina (iz Leskovca, katerega tudi zgolj opisuje), pa Mate Blaževića in Črnogorca Dušana Djurovića. Posebno dela, ki črpajo snov iz svetovne vojne, se v velikem številu razširjajo med ljudi. Vojni pisatelji pa so poleg Jakovljevića še Blažević, Djurić, deloma Čosić. Z romanom se je zadnji čas

predstavil tudi Hamza Humo. Med vsaj deloma aktivne je treba šteti še Borivoja Jevtića, Iva Andrića, Marka Markovića, Milivoja Ristića, Nikola Lopičića in Milana Vukasovića (znan zlasti kot verjetno danes največji južnoslovanski basnopisec).

Med lanskoletnimi novostmi na področju proze bi bilo treba posebej omeniti nekaj del, ki zaradi notranje sorodnosti gradiva kakor tudi približno istih odnosov pisateljev do najaktualnejših vprašanj malega človeka našega časa dajejo nekak enoten vtis in nevsiljivo pričajo, da so najnadarjenejši mladi zastavili pero pri korenini, začeli preučevati življenje kmečkega, malega človeka, preučevati ga tako, kakor to življenje zasluži: s pieteto, spoštovanjem, pa tudi z razumevanjem. Seveda se jim je to posrečilo zvečne zato, ker so med malim človekom, ob trdi skorji kruha tudi zrasli. Taki so poleg Radića pred vsemi zlasti Vlastimir Petković, Petar Petrović in Branko Ćopić. Roman Vlastimira Petkovića »Plima i oseka« vzbuja pozornost zaradi svoje aktualnosti. Pisec podaja v njem zle posledice povojnega življenja v Srbiji, na vasi in tudi v mestu. Iz mest se razširja moralna dekadenca vseh zvrsti na deželo. Kmečki človek je iz dneva v dan v manjši meri kmečki. Ta problem je pisec obdelal z zaletom in prepričevalno. — Petar Petrović je izdal roman »Bez zemlje«, v katerem je zopet zajeto vaško življenje njegove domače Slavonije, kakor ga je že prej predstavil v številnih novelah in v dramih. — Že zgoraj omenjeni Branko Ćopić, katerega je kakor mnoge druge vpeljala v lepo književnost »Politika« s svojim originalnim feljtonom, je lani izdal prvo novelško zbirko »Pod Grmečom«, ki pomeni lep uspeh. Prav vse kaže, da se bo Ćopić razvil prav v kratkem v enega najizbranejših srbskohrvatskih pripovednikov.

Emil Petrović se je oglasil z miniaturnim romanom »Krugovi na vodi«, Aleksandar Djurić je izdal tretji del svojega vojnega

dnevnika z naslovom »Ka pobedi«, Milivoje Ristić prozno knjigo »Oči« s sila občutenim prikazovanjem življenja v ženskem oddelku očne bolnišnice. Stanko Kukić je natisnil roman »Svet pod maskom«. Z novelskimi zbirkami so se predstavili Niko Bartulović, Milica Janković, Momčilo Milošević in Trifun Djukić. Ljubica Radoičić je izdala obsežen roman »Dana Radić«, Zora Djordjević pa »Drugi dan, novi život, novi ljudi«. Kot svojevrstne knjige lanske sezone bi omenil knjižico filozofsko nastrojenih razgovorov Ivana Djaje (bivši rektor beogr. univ.) »Niz vodu« in Vladimirja Velmarja Jankovića »Pogled s Kalimegdana«, v katerem je tako zadeto podal dušo prestolnega Beograda in njegovega človeka. Omembe vredna sta še Raško Dimitrijević zaradi svoje knjige »O planini«, kjer prihaja do izraza naša planinska Slovenija, in pa Aleksandar Vidaković zaradi »Pisem iz Amerike«.

V mladinski književnosti, ki jo Srbi goje v precejšni meri, je treba na prvem mestu spregovoriti o zbirki »Zlata knjiga«, ki jo že dolgo vrsto let izdaja Geza Kohn (vsak mesec ena knjiga), in pa lani osnovano zbirko Kadok (Klasična dela omladinske književnosti), ki je namenjena prevodom najboljših svetovnih mladinskih del. Od časa do časa izide kaj mladinskega tudi pri »Nolitu« in še marsikje drugje. Od lanskih originalnih del bi omenil Desanke Maksimović »Priče za decu«, Sima Cucića »IV. b napred« in Mate Lovraka »Neprijatelja br. 1«. Tudi nekaj mladinskih listov imajo, vendar niso na tisti višini kakor n. pr. slovenski.

Čisto razumljivo je, da je znanstvo tista zvrst, ki je najštevilneje zastopana med vsemi, bodisi z originalnimi deli, bodisi s prevodi svetovnih piscev. Tu bom na kratko spregovoril samo o nekaterih izvornih delih, zlasti v kolikor spadajo v literarno-zgodovinsko oziroma filozofsko področje. Nekatera druga bom samo omenil. Zlasti je treba poudariti pomen monografičnih študij o Svetozarju Miletiću

(Vasa Stajić), Karađorđu (dr. Drag. Stranjaković), Stevana Sremca (Milo Pavlović), Shakespearja (dr. Vladeta Popović), Mojzesa (Aron Alkalaj) in Lazi Lazareviću (dr. Miloš Djorić). Seveda ne smemo pozabiti na doslej najobširnejšo študijo o enem najboljših srbskih prozaistov Ivu Andriću, ki jo je napisal dr. Nikola Miroković za »Srbski knj. glasnik«, izšla je pa tudi v posebni brošuri. Omeniti je treba tudi Veliborja Gligorića študijo o Nušiću. Vzgojitelj številnih generacij na stolici za srbohrvaščino na beograjski univerzi dr. Pavle Popović se je lani umaknil v zatišje. Za slovo pa je izdal četrto knjigo svojega zbornika »Iz književnosti« s številnimi krajšimi sestavki. Podoben zbornik je izdal tudi dr. Jovan Radonjić z naslovom »Slike iz istorije i života«. Kot eno najzajetnejših in pregledno pisanih del na področju politične zgodovine moram omeniti »Diplomatsko zgodovino nove Evrope (1914 do 1918), ki jo je napisal znani politik Joca Jovanović. Profesor skopljanske univerze dr. Dušan Nedeljković je izdal dve knjižici z aktualno vsebino (Ideološki sukob demokratije i fašizma, Rase i rasizam). Obsežno in aktualno delo je »Jugoslavija i federacija« Mihajla Živančevića. Omeniti moram tudi dr. Vojislava Grola »Evolucijo izbornog prava u Francuskoj«. Stanislav Vinaver je natisnil dve knjigi zapiskov in esejev (»Živi okviri«, »Čardak ni na nebu ni na zemlji«). V Nišu se je pojavila obsežna študija Miroslava Vojinovića »Život i dogmatsko učenje Sv. Grgura Ninskog«. Omembe vredni so še: Rade Drainac (knjiga esejev »Osvrti«), Jaša Prodanović (»Karadžić i Miloš Obrenović), Zora Simić-Milovanović (»Slikarke u srpskoj istoriji umetnosti«), Svetolik Grebenac (»Kroz istoriju Srba«), dr. Miloš Moskovljević (»Dijalektološka karta Vojvodine«) in R. Jovanović (Sistematski rečnik srpsko-hrvatskog jezika, I). Potopisni knjigi sta izdala Aleksandar Jelaičić (o Češkoslovaški) in Milutin

Velimirović (»Po Japanu i Mongoliji«).

Seveda je poleg imenovanih del izšlo še precej drugih, zlasti v izdajah Srbske kraljevske akademije kakor tudi v založbi nekaterih drugih znanstvenih ustanov ali pa v posameznih zbornikih in revijah. Reči je treba samo to, da imajo Srbi prav v pogledu izdavanja znanstvenih del sila veliko finančnih zmožnosti v obliki vseh mogočih fondov, ki jih je osnovala zasebna podjetnost. Glede tega prednjačijo marsikateremu zdaleč večjemu narodu.

Na področju dramatike lani ni bilo posebnih presenečenj. Igralec Raša Plaović in časnikar Milan Djoković sta skupaj napisala popularno »Vodo sa planine« iz kmečkega življenja in dvodejansko tragikomedijo iz družabnih krogov »Rastanak na mostu«. Miodrag Nikačević je izdal petdejanko »Srbija se umirit ne može«, Svetislav Pređić knjigo enodejank in pokojni Nušić »Pokojnika«. Lep uspeh je dosegla tudi dramatizacija enega dela »Srpske trilogije« Stevana Jakovljevića z naslovom »Na ledjima ježa« (po istoimenem odlomku v knjigi), ki sta jo priredila brata Miodrag in Svetolik Nikačević. Zadnje Nušićevo delo »Vlast«, ki je ostalo torzo, so pred kratkim uprizorili v Beogradu.

Posebno poglavje zavzema tudi prevodno slovstvo. Splošno je treba priznati, da v srbski književnosti ni posebnih poplav v prevedenem leposlovju, pač pa so zdaleč številnejši prevodi znanstvenih del vseh mogočih strok. Zlasti številno so zastopana strokovna vojna dela pa filozofija, psihologija, pedagogika in deloma tudi memoarska literatura. Od prevodov iz lepe književnosti omenjam najvažnejše: Shakespeare: Othello in Bura (dr. Svet. Stefanović), Kako vam drago (Borivoje Nedić in Velimir Živojinović), Baudelaire: Cveće zla (M. Jovanović), Heinrich v. Kleist: Michael Kohlhaas, Lukijan iz Samosate (Izbrana dela I.) in Elin Pelin (Zemlja). — Nasprotno pa je iz srbsčine preve-

dena Jakovljevičeva »Srpska trilogija« v češčino, Nušičev »Dr.« v bolgarščino, Poljaki pa so izdali obsežno zbirko srbskohrvatskih narodnih pesmi.

Najzapletenejše in nazadnje tudi najžalostnejše je poglavje o srbskih revijah, v prvi vrsti o književnih revijah. Čisto literarne revije Beograd prav za prav nima. Celo »Srpski književni glasnik«, ki je revija z največjo in slavno tradicijo, je v nekem smislu francoski polmesečnik, v katerem poleg čisto literarnih prispevkov zaslediš redni pregled zunanje politike, pa gospodarske, pravniške in še kake drugačne članke. Danes urejuje revijo bivši upravnik beograjskega gledališča Milan Predić z uspehom. Križ je samo z materialno platjo. To je tudi deloma vzrok, da revija ni na tisti višini, na kateri bi morala biti. — Lani ustanovljeni mesečnik »XX. vek«, ki izhaja redno in ga urejuje sedanji upravnik gledališča književnik dr. Ranko Mladenović, je bil v nekem smislu glasnik bivšega dr. Stojadinovičevega režima in je poleg čisto književnih in publicističnih prispevkov objavljala tudi politične preglede in podobno. Po slabem začetku se je revija v marsičem popravila, dasi tudi sedaj ni literarna, ampak magazin, ki obdeluje vsa mogoča vprašanja. Izhaja na 160 straneh mesečno, založnik pa je Geza Kohn. — Razen teh dveh vsaj v večji meri literarnih revij, ki sta vodilni, je treba omeniti še »Život i rad« (Beograd), ki je lani preživljal občutno krizo, »Južni pregled« (Skoplje), cetinjske »Zapise«, ki so skoraj izključno posvečeni črnogorski zgodovini, sarajevski »Pregled«, ki se je razvil v dobro revijo, dasi zopet ne literarno, pa »Jugoslovenski istorijski časopis« (Beograd), »Letopis Matice Srpske« (Novi Sad), »Arhiv za pravne i društvene nauke« (Beograd), »Priloge proučavanju narodne poezije« (Beograd), »Glasnik etnografskog muzeja« itd. itd. Posebej je treba podčrtati pomen nove umetniške revije »Umetniški pregled«, ki ga

izdaja od lani muzej princa Pavla (mesečnik) v zelo luksuzni obliki in z dobrimi prispevki, tako da pomeni danes najboljšo našo likovno umetniško revijo. Omeniti je treba še lingvistični »Naš jezik«, ki ga je osnoval dr. Belić, na področju glasbe pa »Muzični glasnik«.

Na splošno je položaj revij v Beogradu, zlasti še književnih, zdaleč slabši ko n. pr. v Ljubljani. Zanimanje zanje je malenkostno, saj ima n. pr. »Srpski knj. glasnik« manj ko 2000 naročnikov, pa še ti so neredni plačniki. Deloma boljše stoje znanstvene revije, zlasti pa periodične izdaje akademije, ki imajo za seboj različne fondе in subvencije. Če sprejmemo kot resnično trditev, da so revije v marsičem merilo intenzivnosti književnega življenja posameznega naroda, potem je obraz srbske revialne književnosti, kakršen se nam kaže že nekaj let sem, naravnost porazno obupen.

Srbska kultura je lani izgubila nekaj ljudi, ki jih moram omeniti. To so predvsem komediograf Branimir Nušić, eden najsubtilnejših srbskih lirikov Milan Rakić, dalje pesnik, pripovednik in dramatik svojega kova Momčilo Nastasijević (šest knjig njegovih Zbranih del je že izšlo po smrti), Dušan Radić, ki se je nahajal komaj na začetku književnega udejstvovanja, in pa skladatelj in melograf Vladimir Djordjević.

Morda še besedo — dve o založnikih. Vsi vidnejši srbski založniki današnjega časa so v Beogradu; najagilnejši je Geza Kohn, ki je docela prepletel srbski književni trg. Največ izdaja zakone, šolske in sploh strokovne knjige. Od ostalih je treba omeniti še »Srpsko književno zadruge«, Radomira Čukovića, Vladimira Rajkovića, Jugostok, Nolit, Eos, Aco Popovića, Državno tiskarno itd. Prav Državna tiskarna se je pod upravitelstvom Momčila Miloševića pomladila in zadnje čase dosti izdaja. Trenutno ima v načrtu tudi knjigo slovenske kratke proze v originalu (prireja prof. dr. Stanko Škerlj).

T. Potokar.